

Anotācija likumprojektam “Civilās savienības likums”

1. Kādēļ likums ir vajadzīgs?

1.1. likumprojekta nepieciešamība

2020. gada 12. novembrī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr.2019-33-01 “Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam”, kas atzīst Darba likuma 155. panta pirmo daļu, ciktāl tā neparedz aizsardzību un atbalstu bērna mātes partneri sakarā ar bērna piedzimšanu, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 110.panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no 2022.gada 1.jūnija.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ir ietverti divi likumdevēja pienākumi: 1) nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību; 2) nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu. Likumdevēja pienākums nodrošināt ģimenes juridisko aizsardzību prasa noteikt sociālajā realitātē pastāvošo ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, proti, noregulēt šo attiecību dalībnieku personiskās un mantiskās attiecības. Savukārt pienākumu nodrošināt ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību un atbalstu likumdevējs var izpildīt, konkretizējot likumā ģimenes tiesības uz īpašu aizsardzību un atbalstu, proti, paredzot likumā dažādus ģimenes aizsardzības un atbalsta pasākumus. Abi no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošie likumdevēja pienākumi ir savstarpēji cieši saistīti. Ja valsts nenodrošina ģimenes juridisko aizsardzību, proti, nenosaka ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, tad nav iespējams šo attiecību dalībniekiem nodrošināt arī Satversmes 110. panta pirmajā teikumā ietvertās sociālās un ekonomiskās tiesības (*sk. Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.3. punktu, sal. sk. Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr. 2019-01-01 16.2.1. un 16.2.2. punktu*).

Latvijas Republikas Satversmes 85. pants piešķir Satversmes tiesai tiesības atzīt par spēkā neesošiem likumus vai to daļas. Gadījumā, ja neatbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normai veido tiesiskā regulējuma neesība, lai gan valstij ir pienākums šādu regulējumu noteikt, tiesa taīsa spriedumu, ar kuru konstatē pastāvošo noregulējumu, ciktāl tas satur nepilnību, par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai. Šādi nolēmumi faktiski ir aicinājuma spriedumi, ar kuriem Satversmes tiesa norāda likumdevējam uz nepieciešamību, kas izriet no Satversmes, ieviest noregulējumu. Atbilstoši tiesiskas valsts principam Satversmes tiesas konstatējums, ka akts ir neatbilstošs augstāka juridiskā spēka tiesību normām, pieprasa no lietas dalībniekiem *ipso iure* veikt pasākumus, lai novērstu akta prettiesiskuma sekas.¹ Satversmes tiesas likuma 32. panta otrajā daļā noteikts, ka Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā

¹ Asoc. prof. Dr.iur. Jāņa Neimaņa, Satversmes tiesas tiesneša, priekšlasījums “Satversmes tiesas sprieduma tiesiskās sekas” trīspusējā tikšanās ar Beļģijas un Čehijas Konstitucionālās tiesas tiesnešiem 2019. gada 12. jūnijā. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/satversmes-tiesas-tiesnesa-jana-neimana-priekslasijums-trispuseja-tiksanas-ar-belgijas-un-cehijas-konstitucionalas-tiesas-tiesnesiem/>

arī fiziskajām un juridiskajām personām. Līdz ar to secināms, ka likumdevējam nav rīcības brīvības izvēlē, vai nodrošināt faktisko dzīvesbiedru, tostarp, viena dzimuma pāru tiesisko aizsardzību.

Nolūkā izpildīt Satversmes tiesas spriedumu lietā Nr. 2019-33-01, Labklājības ministrija ir izstrādājusi attiecīgus grozījumus Darba likuma 155. pantā, kas paredz papildināt Darba likuma 155. pantu ar jaunu 1.¹ daļu, nosakot, ja bērna paternitāte nav atzīta (noteikta), tad citai personai, kas nav bērna māte, ir tiesības uz 10 darba dienu ilgu atvaļinājumu, lai pēc bērna mātes lūguma iesaistītos bērna aprūpē.² Analizējot tiesību akta projekta redakcijas, secināms, ka jauna Darba likuma 155. panta 1.¹ daļa nodrošina Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr.2019-33-01 izpildi minimālā apjomā, proti, tikai attiecībā uz konkrēto atvaļinājuma veidu. Izstrādātie grozījumi nerisina Satversmes tiesas identificēto problēmu, ka atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) judikatūrai Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8.pants ir interpretējams tādējādi, ka tas aptver un aizsargā arī viendzimuma partneru ģimenes neatkarīgi no tā, ka valsts nav paredzējusi mehānismus šādas ģimenes attiecību juridiskai atzīšanai.

Konvencijas 8. pantā³ noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz savas privātās un ģimenes dzīves, dzīvokļa un korespondences neaizskaramību. Sabiedriskās institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas paredzēti likumā un ir nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizstāvētu valsts drošības, sabiedriskās kārtības vai valsts labklājības intereses, lai nepieļautu nekārtības vai noziegumus, lai aizsargātu veselību vai morāli, vai lai aizstāvētu citu tiesības un brīvības. Jau 2018. gada 10. oktobrī Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja Rezolūcijā 2239 (2018) par privāto un ģimenes dzīvi⁴ aicināja Eiropas Padomes valstis saskaņot savus konstitucionālos, likumdošanas un reglamentējošos tiesību aktus un politiku attiecībā uz viendzimuma partneriem ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru šajā jomā un nodrošināt, ka viendzimuma partneriem ir pieejams īpašs tiesiskais regulējums, kas nodrošina viņu savienību atzīšanu un aizsardzību.

ECT 2021. gada 22. novembra sprieduma lietā Fedotova un citi pret Krieviju Nr. 40792/10 un 2 citi 29. punktā⁵ iekļāvusi informāciju, ka 2021. gada jūnijā sešpadsmit konvencijas līgumslēdzējas valstis juridiski atzīst un slēdz viendzimuma laulības: Austrija, Beļģija, Dānija, Somija, Francija, Vācija, Islande, Īrija, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Norvēģija, Portugāle, Spānija, Zviedrija un Apvienotā Karaliste. Papildu četrpadsmit līgumslēdzējas valstis juridiski atzīst kāda veida civilu savienību viendzimuma pāriem: Andora, Horvātija, Kipra, Čehija, Igaunija, Grieķija, Ungārija, Itālija, Lihtenšteina, Monako, Melnkalne (attiecīgie tiesību akti stājas spēkā 2021. gada jūlijā), Sanmarīno, Slovēnija un Šveice (*skat. arī salīdzinošo tiesību materiālus, kas aprakstīti lietā Orlandi un citi pret Itāliju, Nr. 26431/12 un 3 citi, 110.–14. punkts, 2017. gada 14. decembris*).

²Likumprojekts "Grozījumi Darba likumā". Pieejams: https://vktap.mk.gov.lv/legal_acts/legislation_case_documents/22c09c30-4c67-413b-b84d-aaf0b1ccee6f

³ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/649>

⁴EPPA 10.10.2018.rezolūcija Nr.2239. Pieejama: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25166&lang=en>

⁵ ECT 22.11.2021. spriedums lietā Fedotova un citi pret Krieviju (Nr. 40792/10 un 2 citi). Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-211016%22%5D%7D>
SPRIEDUMS PĀRSŪDZĒTS.

Norādāms, ka minētajā spriedumā ECT, interpretējot Konvencijas 8. panta mērķi, norāda uz aspektu, kas attiecināms uz ikvienu valsti. Proti, lai gan 8. panta galvenais mērķis ir aizsargāt personas pret valsts iestāžu patvaļīgu iejaukšanos, tas var arī uzlikt valstij noteiktus pozitīvus pienākumus, lai nodrošinātu ar 8. pantu aizsargāto tiesību efektīvu ievērošanu (*sk. Söderman pret Zviedriju [GC]*, 5786/08, 78. punkts, ECHR 2013; *Hämäläinen pret Somiju [GC]*, Nr. 37359/09, 62. punkts, ECHR 2014; *X un Y pret Nīderlandi*, 1985. gada 26. marts, 23. punkts, A sērija Nr. 91 un *Maumousseau un Washington pret Franciju*, Nr. 39388/05, 83. punkts, 2007. gada 6. decembris). Šie pienākumi var ietvert tādu pasākumu pieņemšanu, kuru mērķis ir nodrošināt privātās vai ģimenes dzīves ievērošanu pat indivīdu savstarpējo attiecību jomā (*sk. SH un citi pret Austriju [GC]*, Nr. 57813/00, 87. punkts, ECTK 2011, un *Söderman*, minēts iepriekš, 78. punkts), tostarp pozitīvas saistības izveidot tiesisko regulējumu, kas garantē Konvencijas 8. pantā garantēto tiesību efektīvu izmantošanu (*sk. Oliari un citi, citēts iepriekš*, 185. punkts). Tādējādi ECT akcentējusi viedokli, ka, ja valsts nav paredzējusi tiesisko regulējumu, kas aizsargā viena dzimuma pāru attiecības, valstij ir pienākums atrast taisnīgu līdzsvaru starp šādu pāru interesēm un visas kopienas interesēm, izvēloties piemērotāko viendzimuma savienību reģistrācijas veidu.⁶ Papildus piebilstams, ka ECT vairākkārt ir atzinusi, ka viena dzimuma pāri ir tikpat spējīgi kā dažādu dzimumu pāri izveidot stabilas, noturīgas, uz savstarpēju atbildību, lojalitāti un cieņu balstītas attiecības.

Uz to, ka Latvijas likumdevējs nav paredzējis normatīvajos aktos nedz dažādu dzimumu pāru faktiskās kopdzīves, nedz arī viena dzimuma pāru faktiskās kopdzīves tiesību aizsardzību, norādīts arī juridiskajā literatūrā.⁷ Jāsaka, ka Latvijas likumdevējs vairākas reizes ir paudis negatīvu nostāju pret reģistrētu partnerattiecību nostiprināšanu tiesību aktā. Proti, 2018. gada 15. janvārī Saeimā tika iesniegts kolektīvais likumdošanas priekšlikums "Par Kopdzīves likuma pieņemšanu Latvijā", aicinot ar likumu noteikt vienlīdzīgas tiesības laulātiem un nelaulātiem pāriem (10 276 paraksti). Saeimas sēdē tika nolemts noraidīt šo likumdošanas priekšlikumu.⁸ Tāpat Saeimas 2019. gada 20. jūnija sēdē tika noraidīts desmit 13. Saeimas deputātu iesniegtais likumprojekts "Dzīvesbiedru likums", kura mērķis bija regulēt dzīvesbiedru, starp kuriem noslēgts dzīvesbiedru līgums, personiskās un mantiskās attiecības. Piebilstams, ka minētā likumprojekta anotācijā ietverta atsauce uz pētījumu centra SKDS 2018. gada datiem, ka neatkarīgi no respondentu vecuma, sociālekonomiskā stāvokļa, dzīvesvietas un izglītības līmeņa, 63% aptaujāto atbalsta jēdziena ģimene attiecināšanu uz divu personu faktisku savienību.⁹ Arī minētā centra 2021. gada aptaujas dati liecina, ka lielākā daļa respondentu atbalsta šāda regulējuma nepieciešamību.¹⁰

⁶ ECT 22.11.2021. sprieduma lietā *Fedotova un citi pret Krieviju* (Nr. 40792/10 un 2 citi) 44., 49., 56.punkts. Pieejams: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-211016%22%5D%7D> SPRIEDUMS PĀRSŪDZĒTS.

⁷ S.Osipova un G.Bārdiņš "Cilvēka cieņa Satversmes tiesas judikatūrā". Pieejams: <https://juristavards.lv/doc.php?id=280136>; K.Tamužs un E.Podzorova "Satversmes tiesas judikatūra 2017–2021: aktualitātes". Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280142-satversmes-tiesas-judikatura-20172021-aktualitates/>; M. Krone "Administratīvās tiesas loma cilvēka cieņas nodrošināšanā un aizsardzībā". Pieejams: <https://juristavards.lv/doc/280248-administrativas-tiesas-loma-cilveka-cienas-nodrosinasana-un-aizsardziba/>

⁸ <http://www.saeima.lv/lv/transcripts/view/473>

⁹ Likumprojekta "Dzīvesbiedru likums" anotācija. Pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/0/6D2C3656A76BE9DFC225841D003624FA?OpenDocument>

¹⁰ Lesbiešu, geju, biseksuāļi, transpersonu un viņu draugu apvienības "Mozaīka" 12.05.2021.vēstules Tieslietu ministrijai 4.pielikums.

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka likumdevējam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošais pienākums aizsargāt ikvienu ģimeni nozīmē, ka likumdevējam nav rīcības brīvības izvēlēties, vai viendzimuma partneru ģimenēm vispār ir jānodrošina juridiskā aizsardzība, kā arī ekonomiskā un sociālā aizsardzība un atbalsts. Tomēr likumdevējam piemīt zināma rīcības brīvība, nosakot ģimenes attiecību tiesiskā regulējuma formu un saturu un izvēloties metodes, mehānismus un pasākumus, ar kuru palīdzību tiks nodrošināta ģimenes sociālā un ekonomiskā aizsardzība un atbalsts. Šī rīcības brīvība nav neierobežota. Likumdevējam ir tiesības noteikt tādu ģimenes aizsardzības un atbalsta tiesisko regulējumu, kas ir balstīts uz objektīviem un pamatotiem kritērijiem, ņemot vērā šo attiecību specifiku, tai skaitā arī šo attiecību dalībnieku un situāciju atšķirības, kas prasa nodrošināt atbilstošu ģimenes attiecību tiesisko regulējumu un ģimenes sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus (*Satversmes tiesas 2021.gada 8.aprīļa sprieduma lietā Nr.2020-34-03 "Par Ministru kabineta 2009. gada 27. oktobra noteikumu Nr. 1250 "Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā" 13. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91., 105. un 110. pantam" 10.1.punkts*).

Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21. pantā noteikts, ka aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ.¹¹ Arī Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantā noteikts diskriminācijas aizliegums.¹² Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā noteikts, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

Satversmes tiesa secināja: ar cilvēka cieņas principu nav savienojams uzskats, ka viena cilvēka cieņai varētu būt mazāka vērtība nekā cita cilvēka cieņai. Cilvēka cieņas princips neļauj valstij atteikties no pamattiesību nodrošināšanas noteiktai personai vai personu grupai. Sabiedrībā pastāvoši stereotipi nevar kalpot par konstitucionāli attaisnojamu pamatu noteiktas personas vai personu grupas pamattiesību liegšanai vai ierobežošanai demokrātiskā tiesiskā valstī. Satversmes tiesa norādīja, ka atbilstoši cilvēka cieņas principam valstij vienādā mērā jārespektē arī tie sabiedrības locekļi, kuri pēc savas dabas veido personiskas attiecības ar sava dzimuma pārstāvjiem, kā arī jārespektē tas, ka uz šo attiecību pamata var izveidoties ģimene. Attiecīgi Satversmes 110. panta pirmais teikums kopsakarā ar cilvēka cieņas principu un personas tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību nosaka valsts pienākumu aizsargāt un atbalstīt arī viendzimuma partneru ģimenes (*Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 12.2. punkts*).

Savukārt lietā Nr. 2020-34-03 Satversmes tiesa uzsvēra, ka cilvēka cieņa ir jāievēro nevis vienīgi formāli, bet pēc būtības, tādēļ atbilstoši cilvēka cieņas principam ikvienas ģimenes aizsardzības un atbalsta tiesiskajam regulējumam ir jābūt jēgpilnam. Tiesiskais regulējums, kas paredzētu viendzimuma partneru ģimenei vien formālu atzīšanu, bet nenodrošinātu aizsardzību un

¹¹ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieejama: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ES>

¹² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejama: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/649>

atbalstu, pēc būtības nozīmētu viendzimuma partneru ģimenes atzīšanu par nesvarīgu ģimenes formu un tādējādi būtu cilvēka cieņu aizskarošs (*Satversmes tiesas 2021. gada 8. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2020-34-03 10.2. punkts*).

Latvijas tiesību normās konstatējama dažāda attieksme arī pret dažāda dzimuma personām, kuras izvēlējušās veidot kopīgu mājsaimniecību. Piemēram, atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. panta 40. punktā noteiktajam ar jēdzienu "mājsaimniecība" tiek apzīmētas vairākas personas, kuras dzīvo vienā mājoklī un kopīgi sedz izdevumus, vai viena persona, kura saimnieko atsevišķi. Līdz ar to kritēriji, kas noteikti sociālās palīdzības saņemšanai vienā mājsaimniecībā dzīvojošajiem, ir kopīga mājokļa esība un kopīgi izdevumi tā uzturēšanai. Būtībā minētā norma attiecināma gan uz viena dzimuma, gan arī uz dažādu dzimumu personām, un tām nav noteikts pienākums savas attiecības reģistrēt, lai palīdzību saņemtu, aptverot ļoti plašu personu loku, piemēram, arī radniekus. Tādējādi sociālā palīdzība Latvijā tiek sniegta, izvērtējot faktiski mājsaimniecībā dzīvojošo personu attiecības, neskatoties uz to, vai tās ir formāli reģistrētas. Savukārt citos tiesību aktos attiecību statusam un to reģistrācijai ir piešķirta izšķiroša nozīme. Piemēram, likuma "Par iedzīvotāju ienākuma nodokli" 13. panta pirmās daļas 1. punktā paredzētie atvieglojumi nodokļa maksātājam attiecināti tikai uz laulātajiem, vai Dzīvojamo telpu īres likuma 14. panta pirmajā daļā noteiktās īrnieka tiesības iemitināt dzīvojamā telpā laulāto, pirms tam rakstveidā par to informējot izīrētāju, attiecināmas tikai uz laulātajiem. Līdzīgi arī virkne citu tiesību normu risina laulāto sociālās un ekonomiskās aizsardzības jautājumus. Tādējādi jāsecina, ka kopīgu mājsaimniecību veidojošām viena vai dažādu dzimumu personām, kas savas attiecības nav formāli reģistrējuši vai nu tā iemesla dēļ, ka šāda reģistrācija nav iespējama, vai arī tādēļ, ka nevēlas stāties laulībā, tiesību aktos nav noteikta atbilstoša tiesiskā aizsardzība.

Vienlaikus valsts ir nodrošinājusi zināmu aizsardzību arī personām, kuras izvēlas neregistrēt laulību vai veidot viendzimuma attiecības, aizsargājot konkrētajās tiesiskajās attiecībās mazāk aizsargātās personas tiesības. Piemēram, saskaņā ar Kriminālprocesa likuma¹³ regulējumu arī viena dzimuma pāra savienības gadījumā personām ir garantētas tiesības neliecināt pret tuvinieku. Tuvinieki Kriminālprocesa likuma izpratnē ir personas pašas, tās saderinātais, laulātais, vecāks, vecvecāks, bērns, mazbērns, brālis un māsa, kā arī tā persona, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība.¹⁴ Tāpat Civilprocesa likuma¹⁵ regulējums par pagaidu aizsardzību pret vardarbību paredz, ka šo aizsardzības mehānismu var izmantot arī viena dzimuma pāri. Krimināllikums¹⁶ kā atbildību pastiprinošu apstākli paredz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis pastāvīgās intīmās attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir

¹³ Kriminālprocesa likuma 110. panta trešās daļas 2. punkts. Lieciniekam ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem.

¹⁴ Kriminālprocesa likuma 12. panta piektā daļa.

¹⁵ Civilprocesa likuma 250.⁴⁴ pants. Pieteikumu par pagaidu aizsardzību pret vardarbību var iesniegt laulātie vai bijušie laulātie; personas, starp kurām pastāv bērnu un vecāku attiecības, pastāv vai ir pastāvējušas aizbildnības vai citas ārpusģimenes aprūpes attiecības; personas, starp kurām pastāv radniecības vai svainības attiecības; personas, kas dzīvo vai dzīvojušas vienā mājsaimniecībā; personas, kurām ir vai ir gaidāms kopīgs bērns, neatkarīgi no tā, vai šīs personas kādreiz bijušas laulībā vai kādreiz dzīvojušas kopā; personas, starp kurām pastāv vai ir pastāvējušas tuvas personiskās vai intīmas attiecības.

¹⁶ Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 15. punkts kā atbildību pastiprinošu apstākli paredz, ka noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, vai noziedzīgs nodarījums pret tikumību un dzimumneaizskaramību izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis pastāvīgās intīmās attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība

kopīga (nedalīta) saimniecība. Tādējādi atsevišķās tiesību normās ir noteikti dažādu personu kopdzīves formu aizsardzības mehānismi, respektējot personu, kas šīs savienības veido, tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību.

Arī vairāki likumprojekti ar tiesību normu grozījumiem, piemēram, iepriekš minētie grozījumi Darba likuma 155. pantā, un ar tiem saistīti grozījumi likumā "Par maternitātes un slimības apdrošināšanu",¹⁷ nosakot, ka personai, kura pēc bērna mātes lūguma iesaistās bērna aprūpē, ja bērna paternitāte nav atzīta (noteikta), ir tiesības uz paternitātes pabalstu, turpina praksi fragmentāri risināt personu, kas izvēlējušās citas kopdzīves formas iepretī laulībai, sociālo un ekonomisko aizsardzību.

Tomēr Satversmes tiesa ir atzinusi, ka viendzimuma partneru tiesības izmantot atsevišķus normatīvajos aktos paredzētus mehānismus, kas turklāt ir piemērojami specifiskās situācijās, nevar tikt uzskatīti par viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesisko regulējumu, un tie nenodrošina viendzimuma partneru sociālo un ekonomisko aizsardzību (*Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr.2019-33-01 "Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam" 14.1. apakšpunkts*).

Satversmes tiesa ir norādījusi, ka likumdevējs nav noteicis viendzimuma partneru attiecību tiesisko regulējumu un nav paredzējis viendzimuma partneru sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumus un tādējādi nav izpildījis tam no Satversmes 110. panta pirmā teikuma izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt arī viendzimuma partneru ģimenes juridisko, sociālo un ekonomisko aizsardzību (*Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr.2019-33-01 "Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam" 14.2. apakšpunkts*).

Nemot vērā, ka ar atsevišķu tiesību normu grozījumiem, piemēram, iepriekš minētajiem grozījumiem Darba likumā, nevar tikt sasniegts Satversmes tiesas likumdevējam dotais uzdevums, lai Satversmes tiesas spriedumu lietās Nr. 2019-33-01 un 2020-34-03 varētu izpildīt pēc būtības, t.i., nodrošināt visu ģimeņu juridisko, ekonomisko un sociālo aizsardzību, izstrādāts Civilās savienības/ Civilās savienības reģistrācijas likums. Turpinot darbu pie ārpus laulības kopā dzīvojošo pāru, neatkarīgi no to seksuālās orientācijas, personisko un mantisko attiecību tiesiskā regulējuma, secināts, ka likumdevējs var nodrošināt tiesības uz ģimenes dzīvi vairākos veidos, tajā skaitā noteikt iespēju personām noslēgt civilo savienību.

Jāpatur prātā, ka personas var veidot un realitātē veido dažādas personu savienības, radot kopīgas mājāsaimniecības, kā rezultātā tās ir neaizsargātākas nekā citas personas, jo valstij nav iespējas minētās personas ieraudzīt, t.i., valstij nav pieejama informācija, ka minētās personu savienības pastāv. Turklāt jebkurām personu savienībām, ja tās pastāv, ir nepieciešama juridiska aizsardzība. Balstoties uz Rietumeiropas valstu pieredzi, viens no instrumentiem neregistrētās attiecībās dzīvojošu personu aizsardzībai ir ilgstošā kopdzīvē dzīvojošām personām sniegt tiesisko aizsardzību, vai nu pielīdzinot to laulībai, vai piedāvājot alternatīvus risinājumus.

Ievērojot minēto, ir izstrādāts priekšlikums likumprojektam "Civilās savienības likums", ar kuru tiek noteikts minimālais tiesiskais regulējums minēto personu savienību personiskajām un mantiskajām attiecībām un noteikta to reģistrācija. Tāpat starp civilo savienību veidojošajām personām noteikta abpusēja atbildība un ietverta paļaušanās uz otras puses atbalstu. Tādējādi

¹⁷ Likumprojekts "Grozījumi likumā "Par maternitātes un slimības apdrošināšanu". Pieejams: <https://tapportals.mk.gov.lv/structuralizer/data/nodes/89bf47d9-f56a-4919-ab27-f898ef5ee359/preview>

ikvienai personai, neatkarīgi no jebkādas to raksturojošas pazīmes, piemēram, vecuma, reliģiskās piederības, seksuālās orientācijas u.c., tiek dota iespēja noslēgt civilo savienību ar citu personu, ar kuru tā veido kopīgu mājsaimniecību.

Likumprojekta mērķis ir nodrošināt personu, kuras noslēdz civilo savienību, tiesību aizsardzību, un tajā noteikta kārtība, kādā personas civilo savienību noslēdz un izbeidz. Ievērojot minēto, ar likumprojektu tiek nodrošināts, ka civilajās savienībās sastāvoši pāri kļūst valstij "redzami", ja tie likumā noteiktajā kārtībā noslēdz civilo savienību, tādējādi saņemot likumā paredzēto minimālo aizsardzību savstarpējām personiskajām un mantiskajām attiecībām.

Savukārt virkne citu personisko un mantisko tiesību jautājumu risināmi pēc šī likumprojekta, kas nodrošina ārpus laulības kopā dzīvojošu personu tiesisko attiecību ietvaru, pieņemšanas. Piemēram, attiecībā uz pušu mantas šķirtību, kas nozīmētu paredzēt plašāku regulējumu, dodot iespēju pusēm izvēlēties to mantisko attiecību režīmu (vai palikt pie likumiskām mantiskajām attiecībām vai noslēgt līgumu par mantas šķirtību). Pušu mantas šķirtība būtu nosakāma, noslēdzot atsevišķu līgumu, un līgums pēc līdzības ar laulāto mantisko attiecību regulējumu, lai nodrošinātu trešo personu tiesību ievērošanu, reģistrējams Uzņēmumu reģistrā. Tādējādi papildus būtu nepieciešami grozījumi Uzņēmumu reģistra likumā. Tāpat var tikt apsvērti pušu likumiskās mantošanas jautājumi, kam, ņemot vērā, ka likumiskā mantošana balstās uz mantinieku radniecību un šķirām, pamatā būtu nepieciešami grozījumi Civillikuma normās.

Vēl būtisks jautājums par ārvalstīs reģistrētu dažādu dzimumu partnerattiecību un viena dzimuma personu dažādu savienību veidu atzīšana, ko iespējams risināt, nosakot, ka ārvalstīs nostiprinātās attiecības ir pielīdzināmas likumprojektā noteiktajai personu savienībai, un neuzliekot personām pienākumu reģistrēt savas attiecības atkārtoti pēc Latvijas likuma, ņemot vērā personu tiesību aizsardzības samērīgumu. Vienlaikus būtu nosakāms pienākums personām par ārvalstīs reģistrētām savienībām informēt Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi ar lūgumu Fizisko personu reģistrā ievadīt atbilstošu informāciju, kā tas notiek jau pašlaik attiecībā uz ārvalstīs noslēgtām dažādu dzimumu pāru laulībām saskaņā ar Ministru kabineta 22.06.2021. noteikumiem Nr. 412 "Ziņu iekļaušanas un aktualizēšanas kārtība Fizisko personu reģistrā".

Likumprojekts piedāvā risinājumu jautājumiem, kas skar pušu kopīgo bērnu aizgādību. Un šāds piedāvātais regulējums attiecināms vienīgi uz dažāda dzimuma personām, kuras izvēlas nodibināt civilo savienību, nevis noslēgt laulību. Ņemot vērā, ka viena dzimuma personām nav tiesību noslēgt laulību, tad likumprojekts ir tieši tas tiesību akts, kurā noteikt regulējumu attiecībā uz katras puses (ne kopīgo) bērnu aizgādību, uzturlīdzekļiem, saskarsmi, kā arī bērnu adopciju, ņemot vērā, ka jautājumi, kas saistīti ar bērnu pārstāvību, piemēram, veselības aprūpes iestādēs vai izglītības iestādēs, un ir ļoti aktuāli. Šo jautājumu daļēji ir iespējams atrisināt CSL, bet grozījumi nepieciešami arī Civillikuma normās.

Papildus jau likumprojektā iekļautajiem personisko un mantisko attiecību jautājumiem un iepriekš aprakstītajiem vēl neiekļautajiem jāpiemin arī civilo savienību noslēgušo personu uzvārdu aspekts. Proti, jāizšķiras par pušu tiesībām pēc civilās savienības noslēgšanas izraudzīties vienas puses uzvārdu par pušu kopējo uzvārdu vai vienas puses uzvārda pievienošanu otras puses uzvārdam.

Ar likumprojektu civilās savienības noslēgušo pāru sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumi, piemēram, nodokļu atvieglojumi, kā arī attiecībā uz dzīvojamo telpu īri, atvieglojumi valsts amatpersonām, tāpat arī jautājumi attiecībā uz interešu konflikta novēršanu amatpersonu darbībā u.c. netiek risināti, un tāds arī nav šī likumprojekta mērķis.

Satversmes tiesas 2020. gada 12. novembra sprieduma lietā Nr.2019-33-01 "Par Darba likuma 155. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. panta pirmajam teikumam" 15.punktā norādīts, ka viendzimuma partneru ģimenes attiecību tiesiskais regulējums var būtiski ietekmēt visu tiesību sistēmu. Tādējādi ar izstrādāto likumprojektu ir aizsākts darbs pie būtiskām izmaiņām tiesību sistēmā, lai civilo savienību noslēgušām personām noteiktu atbilstošu sociālo un ekonomisko aizsardzību. Pēc šī likuma pieņemšanas katrai nozarei būs nepieciešams pārskatīt savus tiesību aktus un izvērtēt nepieciešamība veikt grozījumus, lai sniegtu sociālo un ekonomisko aizsardzību pāriem, kas noslēgs civilo savienību.

1.2. paredzētie grozījumi

Likumprojekta mērķis ir nodrošināt personu, kuras noslēdz civilo savienību, tiesību aizsardzību, un tas nosaka kārtību, kādā personas civilo savienību noslēdz vai to izbeidz. Ar likumprojektu tiek nodrošināts, ka civilajās savienībās sastāvoši pāri var kļūt valstij "redzami", ja tie likumprojektā noteiktajā kārtībā noformē savstarpējās attiecības, tādējādi saņemot tajā paredzētā apmērā aizsardzību personiskajām un mantiskajām attiecībām. Proti, paredzēts, ka civilā savienība ir divu fizisku pilngadīgu personu notariāli noslēgta vienošanās, kas nodibina vai izbeidz likumprojektā noteiktās personu savstarpējās nemantiskās un mantiskās tiesības un pienākumus. Civilajai savienībai ir abas puses saistošs raksturs, tā paredz pusēm saistības un piešķir tām arī atbilstošas tiesības, tāpat likumā noteikti vairāki ierobežojumi, piemēram, pārtraukt civilo savienību vienpusējā kārtībā.

Civilās savienības noslēgšanas un izbeigšanas kārtība

Civilā savienība šī likumprojekta izpratnē zināmā mērā ir līgums jeb divu personu savstarpējs ar vienošanos pamatots gribas izteikums. Katrā tiesiskā darījumā jāņem vērā tā dalībnieki, priekšmets, gribas izteikums, sastāvdaļas un forma (*Civillikuma 1404. pants*). Saskaņā ar *Civillikuma 1427. pantu* pie tiesiska darījuma būtības pieder tā taisītāja gribas izteikums, turklāt divpusējā vai daudzpusējā - vajadzīgs visu tā dalībnieku saskanīgs gribas izteikums. Līdz ar to arī civilā savienība nevar tikt noslēgta bez pušu gribas vai arī pretēji tai. Ņemot vērā, ka gribai, lai rastos tiesiskas sekas, ir jābūt atbilstoši izteiktai, abu personu ierašanās pie notāra ar attiecīgu lūgumu ir uzskatāma par atbilstoši izteiktu abu pušu gribu noslēgt civilo savienību.

Likumprojekta 4. pantā noteiktas tiesības noslēgt civilo savienību pilngadīgiem Latvijas pilsoņiem un pilngadīgiem Latvijas nepilsoņiem. Tāpat Eiropas Savienības, Eiropas Ekonomikas zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsonis vai citas valsts pilsonis, bezvalstnieks, bēglis vai persona, kurai piešķirts alternatīvais statuss un kura civilās savienības noslēgšanas brīdī ir tiesīga uzturēties Latvijā Republikā (turpmāk – ārvalstnieks), var noslēgt civilo savienību ar Latvijas pilsoni, Latvijas nepilsoni vai citu ārvalstnieku. Ārvalstnieks ir persona, kura nav Latvijas pilsonis vai Latvijas nepilsonis (*Imigrācijas likuma 1.panta pirmās daļas 1.punkts*). Tādējādi gadījumā, ja Latvijā civilo savienību vēlas noslēgt ārvalstnieks ar Latvijas valstspiederīgo vai arī divi ārvalstnieki savā starpā, lai to būtu iespējams noslēgt, personai ir ne tikai jābūt Eiropas Savienības, Eiropas Ekonomikas zonas valsts vai Šveices Konfederācijas pilsonim vai citas valsts pilsonim, bezvalstniekam, bēglim vai personai, kurai piešķirts alternatīvais statuss, bet arī jābūt saņemtai uzturēšanās atļaujai, t.i., dokumentam, kas ārzemniekam dod tiesības uzturēties Latvijā Republikā noteiktu laiku vai pastāvīgi, atbilstoši Imigrācijas likumā noteiktajam. Likumprojekts

neparedz, ka vīzas saņemšana dod tiesības noslēgt civilo savienību (Vīza — noteikta parauga uzlīme, kas apliecina, ka persona ir pieprasījusi atļauju ieceļot un uzturēties Latvijas Republikā vai citā Šengenas līguma dalībvalstī, vai vairākās Šengenas līguma dalībvalstīs vai šķērsot to teritoriju tranzītā un ka vīzu izsniegusi institūcija atbilstoši savai kompetencei nesaskata šķēršļus tam, ka persona vīzā norādītajā laikposmā tik reižu, cik vīzā norādīts, ieceļo un uzturas Latvijas Republikā vai citā Šengenas līguma dalībvalstī, vai vairākās Šengenas līguma dalībvalstīs. Vīza pati par sevi nedod tiesības ieceļot Latvijas Republikā vai citā Šengenas līguma dalībvalstī (*Imigrācijas likuma 1.panta pirmās daļas 11.punkts*)).

Ja civilo savienību Latvijā vēlas noslēgt ārvalstnieks, viņa pienākums ir iesniegt notāram attiecīgās ārvalsts kompetentās institūcijas izsniegtu dokumentu par ģimenes stāvokli. Gadījumā, ja ārvalstniekam nav nepieciešamo dokumentu un tos nav iespējams iegūt, attiecīgos dokumentus aizstāj ar minētās personas rakstveida apliecinājumu par tās ģimenes stāvokli. Šāds rakstveida apliecinājums kalpo par pierādījumu, ka persona ir sniegusi notāram patiesas ziņas par tās ģimenes stāvokli tajos gadījumos, kad kādu no personas neatkarīgu apstākļu dēļ nav iespējams ziņas iegūt no ārvalsts kompetentās institūcijas. Turklāt, iesniedzot šādu apliecinājumu, persona vienlaikus arī apliecina, ka apzinās – par nepatiesas informācijas sniegšanu viņu var saukt pie kriminālatbildības (*Krimināllikuma 300. pants*).

Likumprojekts paredz, ka civilā savienība tiek noslēgta abām pusēm klātesot pie notāra. Vienlaikus tas neparedz tiesības vērsties pie notāra ar lūgumu taisīt notariālu aktu par civilās savienības noslēgšanu ar pilnvarotās personas starpniecību, jo, vērstoties pie notāra, jābūt atspoguļotai katras puses personīgajai gribai noslēgt attiecīgo savienību. Jāņem vērā, ka, lai šis likumprojekts pildītu iecerēto mērķi, pēc tā pieņemšanas Notariāta likumu būs nepieciešams papildināt ar attiecīgu sadaļu, kas reglamentēs civilās savienības noslēgšanu un izbeigšanu pie zvērināta notāra, kā arī attiecīga reģistra vešanu un ziņu sniegšanu Fizisko personu reģistram, ņemot vērā likumā paredzēto, ka civilo savienību noslēdz notariālā akta formā un reģistrē Notariāta likumā noteiktajā kārtībā.

Paredzēts, ka notariālais akts par civilās savienības noslēgšanu stājas spēkā, abām civilās savienības pusēm notāra klātbūtnē to parakstot. Notāram pēc civilās savienības noslēgšanas ir pienākums par to paziņot Fizisko personu reģistram, lai iekļautu šīs ziņas vienotajā fizisko personu reģistrācijas un uzskaites sistēmā un tādējādi nodrošinātu fizisko personu identifikāciju un attiecīgi nepieciešamības gadījumā valsts un pašvaldību iestādēm tiesību aktos noteiktajos gadījumos tiesības iegūt informāciju par to, ka personas sastāv civilajā savienībā, lai nodrošinātu tām tiesību aktos noteikto personisko un mantisko tiesību, kā arī nākotnē sociālo un ekonomisko aizsardzību. Līdz ar to šis likumprojekta normas ir priekšnoteikums, lai, virzot attiecīgus grozījumus, Fizisko personu reģistrā paredzētu iespēju iekļaut informāciju par personām, kas noslēgušas civilo savienību. Minēto ziņu iekļaušana Fizisko personu reģistrā dos iespēju valsts un pašvaldību iestādēm identificēt personas, kas izvēlējušās personiskās attiecības reģistrēt, noslēdzot civilo savienību, un attiecīgi turpmāk nodrošināt iespēju tām saņemt atbilstošu sociālo un ekonomisko aizsardzību, kāda tiks noteikta nozaru tiesību aktos pēc šī likuma pieņemšanas.

Likumprojekta 7.pantā uzskaitīti vairāki apstākļi, kas izslēdz civilās savienības noslēgšanu. Proti, civilo savienību aizliegts noslēgt personām, kuras sastāv laulībā, kuras ir noslēgušas civilo savienību ar citu personu, un tā ir spēkā, kuras ir radinieki taisnā līnijā, brāļiem un māsām un pusbrāļiem un pusmāsām, adoptētājiem ar adoptētajiem. Uzskaitījums ir galīgs un citus apstākļus, kas varētu būt par pamatu liegumam noslēgt civilo savienību, izslēdzošs. Lai aizsargātu ārpus konkrētās civilās savienības esošas personas personiskās tiesības un novērstu, ka

personas, kas noslēgušas civilo savienību, stātos laulībā ar personu, ar kuru nav noslēgta savstarpēja civilā savienība, likumprojekta 8. pantā noteikts, ka spēkā esoša civilā savienība ir šķērslis stāties laulībā ar personu, ar kuru nav noslēgta savstarpēja civilā savienība. Ņemot vērā, ka civilās savienības un laulības juridiskie institūti var nonākt ciešā saskarē gadījumos, kad civilo savienību noslēgušas personas vēlas stāties laulībā, un civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestāžu amatpersonām nepieciešams pārliecināties, vai personām, kuras iesniegušas laulību pieteikumu, nav noslēgta civilā savienība ar citu personu, pēc šī likuma pieņemšanas būs nepieciešams Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likuma tiesību normās ietvert attiecīgu risinājumu, kas dotu tiesības amatpersonām pārliecināties par personu personiskajām attiecībām un ar tām saistītām saistībām.

Likumprojekta 9. pantā noteikts, ka civilā savienība tiek noslēgta bez termiņa, un ir spēkā līdz tās izbeigšanai. Viens no civilās savienības izbeigšanās iemesliem ir vienas puses nāve, kad savienība izbeidzas pati no sevis. Gadījumā, ja puses, izvērtējot civilās savienības sniegtās iespējas personisko un mantisko attiecību aizsardzībai iepretim laulības sniegtajām personisko un mantisko tiesību aizsardzības, kā arī sociālās un ekonomiskās aizsardzības garantijām, nolemj stāties laulībā, tad civilā savienība izbeidzas ar pušu savstarpējas laulības noslēgšanu. Savukārt, ja abas puses ir vienisprātis par civilās savienības izbeigšanu un pauž nepārprotamu gribu izbeigt to, tad civilā savienība tiek izbeigta ar attiecīga notariālā akta sastādīšanu pie notāra. Līdzīgi kā pie civilās savienības noslēgšanas arī griba par tās izbeigšanu nav izsakāma ar pilnvaroto pārstāvju starpniecību, lai būtu nepārprotami skaidrs katras puses gribas izteikums savienību izbeigt.

Ja civilās savienības puses vienojas izbeigt savstarpējo civilo savienību, tās noslēdz par to notariālu aktu. Nolemjot abpusēji izbeigt civilo savienību, pusēm nav noteikti laika ierobežojumi, t.i., lai lūgtu notāru sastādīt attiecīgo notariālo aktu, netiek prasīts, lai puses noteiktu laika periodu būtu dzīvojušas šķirti. Puses aktam pievieno vienošanos par kopīgās mantas sadali, ņemot vērā likumprojekta IV. nodaļā noteikto. Tāpat, vienojoties izbeigt civilo savienību, pusēm vienlaikus jāvienojas par kopīgo nepilngadīgo bērnu aizgādību, saskarsmes tiesību izmantošanu un uzturlīdzekļiem saskaņā ar Civillikuma pirmās daļas "Ģimenes tiesības" otrās nodaļas "Vecāku un bērnu savstarpējās tiesības un pienākumi" trešajā apakšnodaļā "Aizgādība" noteikto attiecībā uz no bērnu aizgādības izrietošajiem pienākumiem, kā arī bērna kopīgu aizgādību un koppārstāvību. Attiecīgi, ja puses nevar vienoties par kopīgo bērnu aizgādības, saskarsmes tiesības izmantošanas kārtības aspektiem un uzturlīdzekļiem, kā arī kopīgās mantas sadali, jautājums risināms tiesā. Tas nozīmē, ka civilā savienība pie notāra var tikt izbeigta vien tad, ja puses būs panākušas savstarpēju vienošanos un to starpā pastāvošās domstarpības atrisinājušas, piemēram, izmantojot pieejamos strīdu ārpustiesas risināšanas līdzekļus, kā mediāciju. Kā zināms, mediācija ir brīvprātīgas sadarbības process, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību. Strīda risināšana mediācijas ceļā palīdz pusēm nonākt pie abpusēji izdevīga situācijas risinājuma, strīdu atrisinot pēc būtības un panākot vienošanos par visiem pusēm svarīgiem jautājumiem. Ja abas puses ir vienisprātis par civilās savienības izbeigšanu, ir vienojušās gan par kopīgo nepilngadīgo bērnu aizgādību, saskarsmi un uzturlīdzekļiem, gan par kopīgās mantas sadali, tad civilā savienība izbeidzas, abām pusēm notāra klātbūtnē parakstot notariālo aktu, ko reģistrē Notariāta likumā noteiktajā kārtībā, un notārs ziņas par civilās savienības izbeigšanu paziņo Fizisko personu reģistram, aktualizējot reģistrā iekļauto informāciju.

Jāņem vērā, ka gadījumos, ja kāda no civilās savienības pusēm nevēlas to izbeigt, kā arī, ja puses nevar vienoties par kopīgo bērnu aizgādības, saskarsmes un uzturlīdzekļu jautājumu un

kopīgās mantas sadali, jautājums risināms tiesas ceļā, un civilā savienība izbeidzama ar tiesas spriedumu. Tiesa par civilās savienības izbeigšanu lemj pēc vienas puses pieteikuma. Arī vēršoties tiesā, pusēm nav noteikts laika ierobežojums, t.i., lai lūgtu tiesu lemt par civilās savienības izbeigšanu, netiek prasīts, lai puses noteiktu laika periodu būtu dzīvojušas šķirti, uzsverot personu gribas izteikuma nozīmi, risinot jautājumu par civilās savienības izbeigšanu.

Civilās savienības pušu personiskās tiesības

Likumprojekta 13. pantā noteikts, ka ar civilās savienības noslēgšanu pusēm ir savstarpējs pienākums gādāt un atbalstīt vienai otru, rūpēties par kopīgo mājsaimniecību atbilstoši katras puses ienākumiem. Puses ar civilās savienības noslēgšanu parāda, ka viņu kā pāra savstarpējām attiecībām nav gadījuma raksturs, un no tā arī izriet savstarpējs pienākums pusēm rīkoties tā, lai nodrošinātu savienības pastāvēšanu ar visu dzīvei nepieciešamo, ar aktīvu, mērķtiecīgu darbību sekmētu cieņpilnu savstarpējo attiecību stabilitāti un palīdzētu otrai savienības pusei gan morāli, gan materiāli. Kopīgas mājsaimniecības ietvaros civilās savienības pusēm ir vienādas tiesības, bet domstarpību gadījumā pusēm jācenšas vienoties, piemēram, izmantojot mediācijas pakalpojumus, ja domstarpības nav iespējams atrisināt savstarpēju pārrunu ceļā. Ņemot vērā, ka katrai fiziskajai personai ir tiesības uz savu aizskarto vai apstrīdēto civilo tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzību tiesā, puses, ja nepieciešams, strīda izšķiršanai var vēršties tiesā. Piebilstams, ka strīda risināšana tiesā būtu izmantojama tikai tad, ja domstarpību risināšana savstarpēju pārrunu ceļā vai ar mediatora palīdzību nav devusi rezultātus.

Civilās savienības pusēm ir tiesības kopīgās mājsaimniecības ietvaros atvietot vienai otru. Darījumi, ko viena no civilās savienības pusēm ir noslēgusi šīs savienības ietvaros, atzīstami par noslēgtiem arī otras puses vārdā, ja no konkrētās lietas apstākļiem nav redzams pretējais. Puses nav ierobežotas arī savstarpēji noslēgt dažādus tiesiskus darījumus. Piemēram, civilās savienības noslēgšana pati par sevi nedod pusei tiesības pārstāvēt otru pusi ārstniecības procesā (*Ārstniecības likuma 7. pants*), bet pusēm nav liegts pilnvarot vienai otru, noslēdzot pilnvarojuma līgumu. Ar pilnvarojuma līgumu viena puse (pilnvarnieks, uzdevuma ņēmējs) uzņemas pildīt otrai (pilnvaras devējam, pilnvarotājam, uzdevuma devējam) – zināmu uzdevumu, bet pilnvaras devējs apņemas pilnvarnieka rīcību atzīt sev par saistošu (*Civillikuma 2289. pants*). Pilnvaras izdošana ir vienpusējs tiesisks darījums, tā pati par sevi vēl nesaista pilnvarnieku, un tikai pilnvarnieka piekrišana nozīmē to, ka ir noslēgts pilnvarojuma līgums.¹⁸

Savukārt smagāku veselības sarežģījumu gadījumos, kā arī lai vienlaikus rastu iespēju risināt ne tikai nākotnes veselības jautājumus, bet arī lai vērstu risinājumu uz saimniecisko un finansiālo darbību, ir iespēja, piemēram, noteikt nākotnes pilnvarojumu. Ar nākotnes pilnvarojumu pilnvarotājs uzdod pilnvarniekam pārzināt viņa lietas gadījumā, ja pilnvarotājs veselības traucējumu vai arī citu iemeslu vai apstākļu dēļ nespēs saprast savas darbības nozīmi un nespēs vadīt savu darbību (*Civillikuma 2317. pants*). Tādējādi ar nākotnes pilnvaru puse var izvēlēties par pārstāvi otru pusi un nodrošināties, ka gadījumā, ja tā vairs nebūs spējīga rīkoties un izpaust savu gribu, tad tās intereses tomēr būs aizsargātas.

Likumprojekta 15. pantā noteikts, ka katrai civilās savienības pusei ir tiesības patstāvīgi rīkoties ar savu mantu nāves gadījumam. Likumprojekts neparedz pušu savstarpējas mantošanas

¹⁸ Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Autoru kolektīvs prof. K.Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga, Mans Īpašums. 2000., 572.lpp.

tiesības pēc likuma, t.i., netiek mainīts Civillikumā noteiktais princips mantošanai atbilstoši mantojuma atstājēja gribai un mantinieku radniecības tuvumam un mantinieku šķirām (*Civillikuma 403. un 404. pants*). Aicinājums mantot iestājas, mantojumam atklājoties. Aicinājuma pamati ir mantojuma atstājēja tiesīgi izteikta griba vai likums. Atbilstoši Civillikumā noteiktajam, personas, kas nav testatora laulātais vai radnieks kādā no mantinieku šķirām, var mantot tikai tad, ja mantojuma atstājējs testamentā vai mantojuma līgumā novēlējis savu mantu šīm personām.

Līgumiskai mantojuma tiesībai ir priekšroka pret testamentāro, un kā pirmajai, tā otrajai ir priekšroka pret likumisko; visi trīs mantojuma tiesību veidi var pastāvēt kopīgi (*Civillikuma 389. pants*). Tādējādi civilās savienības puses, rīkojoties ar savu mantu nāves gadījumam, var sastādīt vai nu testamentu, vai mantojuma līgumu. Vienlaikus testamentārās mantošanas ietvaros jāreķinās ar tādu tiesību institūtu kā "neatņemamā daļa". Neatņemamās daļas tiesīgajiem ir prasījuma tiesība uz neatņemamās daļas izdošanu naudā, un tiesība uz neatņemamo daļu ir mantojama un tālāk nododama tiesība (*Civillikuma 423. pants*).

Savukārt mantojuma līgumu gan vienpusēji ne mantojuma atstājējs, ne līgumiskais mantinieks nevar atsaukt. Lai grozītu līguma saturu vai atceltu to, pusēm savstarpēji jāvienojas. Tādējādi civilās savienības ietvaros puses, apsverot visus apstākļus, lai nodrošinātu, ka tās manto viena no otras, var vai nu taisīt testamentu, vai noslēgt mantojuma līgumu.

Civilās savienības pušu mantiskās tiesības

Likumprojektā pušu mantiskās attiecības regulētas, nosakot vairākus pamatprincipus: manta, kas piederējusi pusei pirms civilās savienības noslēgšanas, saglabā puses atsevišķās mantas statusu; un manta, kas iegūta pēc civilās savienības noslēgšanas, ja tā iegūta ar abu pušu līdzekļiem un līdzdalību, uzskatāma par pušu kopīgo mantu.

Tāpat arī to mantu, ko puse iegūst civilās savienības spēkā esības laikā, piemēram, mantojuma vai dāvinājuma ceļā, vai tikai ar savas mantas palīdzību, tā patur kā savu atsevišķu mantu. Jāņem vērā, ja kādas vienai pusei piederošas mantiskas vērtības civilās savienības spēkā esības laikā atvieto ar citām, tās ir šīs civilās savienības puses manta. Līdz ar to ir svarīgi, slēdzot konkrētus darījumus, piemēram, dāvinājuma līgumu, precīzi norādīt atbilstošu informāciju par darījumu, lai nākotnē nerastos pārpratumi par darījuma sekām, ko ir bijis iespējams itin vienkārši novērst. Būtiski, ka katrai pusei civilās savienības laikā ir tiesības pašai pārvaldīt un lietot visu savu mantu.

Likumprojekta 17. pantā noteikts, ka viss, ko civilās savienības puses savienības laikā iegūst kopīgi vai viena no tām, bet ar abu pušu līdzekļiem vai otras puses darbības palīdzību, ir abu pušu kopīga manta. Šaubu gadījumā jāpieņem, ka šī manta pieder abām pusēm līdzīgās daļās. Faktiski ar likumprojekta 17. pantu tiek noteikta civilās savienības pušu mantas kopības prezumpcija. Vienlaikus būtiski ir fiksēt abu pušu kopīgo līdzekļu ieguldījumu konkrētā nekustamā īpašuma vai arī vērtīgas kustamās mantas iegādē.

Abu pušu kopīgo mantu puses pārvalda un ar to rīkojas kopīgi. Pusēm vienojoties, kopīgo mantu var pārvaldīt viena no pusēm, bet vienas puses rīcībai ar šo mantu nepieciešama otras puses piekrišana. Tas nozīmē, ja kāda no pusēm, piemēram, vēlas pušu kopīgo mantu atsavināt, tai pirms attiecīgā darījuma jāsaņem otras puses piekrišana. Attiecībā uz pušu kopīgo kustamo mantu likumprojektā noteikts, ka trešo personu interesēs pieņemams, ka rīcībai ar kustamo mantu šāda piekrišana bijusi, izņemot gadījumus, kad trešās personas zināja vai tām vajadzēja zināt, ka

piekrišanas nav bijis vai ka manta, ar kuru viena puse rīkojusies, ir tāda, kas acīmredzami pieder otrai pusei.

Pusēm ir pienākums segt kopīgās mājsaimniecības izdevumus no pušu kopīgās mantas. Ja pušu kopīgās mantas nepietiek kopīgās mājsaimniecības uzturēšanai, katra puse var prasīt, lai otra puse piedalās kopīgās mājsaimniecības izdevumos samērā ar savas atsevišķās mantas stāvokli.

Par saistībām, ko puses kopīgi noslēgušas kopīgās mājsaimniecības vajadzībām, tās atbild ar kopīgo mantu un katra ar savu atsevišķo mantu, ja kopīgās mantas nepietiek. Par saistībām, ko viena puse noslēgusi kopīgās mājsaimniecības vajadzībām, šī puse atbild ar savu atsevišķo mantu, ja kopīgās mantas nepietiek. Otra puse par šīm saistībām ar savu atsevišķo mantu atbild tikai tad, ja pēc saistības saņemtais izlietots pušu kopīgās mājsaimniecības vajadzībām. Par saistībām, kas izriet no vienas puses neatļautas darbības, atbild vispirms šī puse ar savu atsevišķo mantu, bet, ja tās nepietiek, - ar savu daļu pušu kopīgajā mantā.

Vienas puses manta neatbild par otras puses saistībām. Ja par vienas puses parādiem vērsta piedziņa uz otras puses atsevišķo mantu, tā var prasīt, lai šo mantu atsvabina no piedziņas. Ja par vienas puses parādiem vērsta piedziņa uz pušu kopīgo mantu, otra puse var prasīt mantas dalīšanu un tās daļas atsvabināšanu no piedziņas. Līdz ar to likumprojekta 21. pantā noteikta tiesība otrai pusei gadījumā, ja piedziņa tiek vērsta pret tās atsevišķo mantu vai tās mantas daļu pušu kopmantā, aktīvi rīkoties, t.i., prasīt tās atsevišķās mantas vai mantas daļas atsvabināšanu no piedziņas. Tādējādi, ja piedziņa par vienas puses saistībām tiek vērsta uz otras puses atsevišķo mantu vai daļu pušu kopmantā, rīcība sagaidāma no abām pusēm. Jāņem vērā, ka lēmumu par piedziņas vēršanu uz konkrēto mantu vai tās daļu tiesu izpildītājs pieņem, pamatojoties uz tiesību normām, ierakstiem publiskajos reģistros un faktiskajiem apstākļiem. Tas nozīmē, ja civilās savienības puse – parādnieks, uzskata tiesu izpildītāja lēmumu par piedziņas vēršanu uz konkrēto mantu vai tās daļu par kļūdainu un nepamatotu, tai jāceļ prasība tiesā, pierādot savas īpašuma tiesības. No minētā secināms, ka būtiska ir mantas īpašuma tiesību konstatēšana. Līdz ar to, lai pēc iespējas izvairītos no strīdīgām situācijām, civilās savienības pusēm jau laikus ir jā rūpējas par savu mantisko tiesību atbilstošu nostiprināšanu, piemēram, ierakstot nekustamos īpašumus zemesgrāmatā un tādējādi nostiprinot ar tiem saistītās tiesības, ņemot vērā, ka zemesgrāmatu ierakstiem ir publiska ticamība.

Pušu mantiskās attiecības izbeidzas ar civilās savienības izbeigšanos. Ņemot vērā likumprojekta 12. pantā noteikto, pušu kopīgās mantas dalīšana tiesā ir izlemjama vienlaikus ar civilās savienības izbeigšanu, ja puses nevar vienoties par civilās savienības izbeigšanu. Šie jautājumi izspriežami vienlaikus arī tad, ja mantisko tiesību jautājums skar trešās personas, piemēram, ja viena puse atsavinājusi uz tās vārda reģistrētu īpašumu, bet otra puse norāda, ka strīdus īpašums ir bijis pušu kopīgā manta. Attiecībā uz kritērijiem, kuri jāņem vērā, dalot pušu kopīgo mantu, būtiska nozīme ir vispārējiem principiem, kas ietverti likumprojekta 16. un 17. pantā par atsevišķo un kopīgo mantu. Tāpat jāņem vērā iespēja pušu mantiskos jautājumus risināt tiesā arī pēc civilās savienības izbeigšanas pie notāra, ja strīds par pušu kopīgās mantas sadali rodas pēc notariālā akta par savienības izbeigšanu noslēgšanas. Nevar arī izslēgt pušu mantas dalīšanas jautājumu risināšanu tiesā bez civilās savienības izbeigšanas prasījuma izspriešanas, ja tas attiecas, piemēram, uz trešo personu mantisko tiesību jautājumiem.

Ievērojot civilās savienības un laulības atšķirīgo personisko attiecību regulējumu, neskatoties, ka civilās savienības pušu mantiskie jautājumi ir regulēti līdzīgi laulāto likumisko mantisko attiecību jautājumiem, lai iekļautos vienotajā personu mantisko attiecību aizsardzības

sistēmā, sagaidāms, ka tiesību tālāk veidošanā būtiska nozīme būs tiesas sniegtajiem apstākļu vērtējumiem un argumentācijai, izlemjot pušu kopīgās mantas sadalīšanas jautājumus.

2. Kāda var būt likuma ietekme uz sabiedrības un tautsaimniecības attīstību?

Regulējums nepieciešams, ņemot vērā, ka tiesiskā regulējuma izmaiņas atstās mazāku ietekmi uz finanšu un cilvēkresursiem atšķirībā no prakses katru jautājumu, kas attiecināms uz personu ģimenes attiecību konstatēšanu, risināt tiesā.

3. Kāda var būt likuma ietekme uz valsts budžetu un pašvaldību budžetiem?

Likumprojekts nodrošinās, ka civilajās savienībās sastāvošas personas kļūs valstij "redzamas" un tām būs likumā nodrošināts minimālais regulējums, proti, civilās savienības noslēgšana (process, kādas personas var noslēgt, kādi ierobežojumi), civilās savienības izbeigšana, civilās savienības pušu savstarpējās attiecības (personiskās un mantiskās). Tomēr jau likumprojekta ietvaros ir skaidrs, ka, lai likumprojekts varētu atbilstoši funkcionēt, līdz ar tā stāšanās spēkā ir nepieciešams, lai stājas spēkā grozījumi šādos tiesību aktos:

- 1) Notariāta likumā, nosakot notāra darbības, vedot atbilstošo reģistru, un attiecībā uz informācijas ievadīšanu Fizisko personu reģistrā;
- 2) Fizisko personu reģistra likumā, jo būs nepieciešams papildināt reģistru ar jaunu funkcionalitāti, lai ievadītu un turpmāk arī mainītu un papildinātu reģistra informāciju par personām, kas noslēgušas civilo savienību;
- 3) Civilstāvokļa aktu reģistrācijas likumā, jo nepieciešams tiesību normās ietvert tiesības dzimtsarakstu nodaļu amatpersonām pārliecināties par personu personiskajām attiecībām, tā kā ir paredzēts, ka civilajā savienībā sastāvošas personas drīkst noslēgt laulību, un laulību nedrīkst noslēgt ar personu, ar kuru nav noslēgta savstarpēja civilā savienība;
- 4) Civilprocesa likumā, paredzot procedūru tiesā jautājuma izlemšanai par civilās savienības izbeigšanu, ja viena no civilās savienības pusēm nepiekrīt civilās savienības izbeigšanai pie notāra. Vienlaikus tiesā būs jāizlemj jautājumi par kopīgās mantas sadali un par kopīgo nepilngadīgo bērnu aizgādību, saskarsmes tiesību izmantošanu un uzturlīdzekļiem, ja puses nevarēs par to vienoties;
- 5) Virkne MK noteikumu, kas attiecas uz notāru taksēm, kārtību, kādā notāri ved reģistrus, sniedz statistikas pārskatus, kā arī MK noteikumi, kas nosaka Fizisko personu reģistram sniedzamo informāciju un tās sniegšanas kārtību.

Līdz ar to secināms, ka jau likumprojekta atbilstošas darbības uzsākšanai ir ietekme uz valsts budžetu Fizisko personu reģistra IT sistēmu pielāgošanai.

Tāpat gadījumā, ja tiek nolemts likumprojektā ietvert regulējumu attiecībā uz pušu mantas šķirtību, kas nozīmētu paredzēt iespēju pusēm noslēgt līgumu par mantas šķirtību. Lai nodrošinātu trešo personu tiesību ievērošanu, līgums par pušu mantas šķirtību reģistrējams Uzņēmumu reģistrā. Tādējādi papildus būtu nepieciešams finansējums, lai nodrošinātu līguma reģistrāciju Uzņēmumu reģistrā.

Līdzīgi papildu finanšu ietekme paredzama, ja likumprojektā tiks ietverta ārvalstīs reģistrētu viena dzimuma personu dažādu savienību veidu atzīšana, kas būs nepieciešama, lai pielāgotu Fizisko personu reģistra funkcionalitāti šādas informācijas iekļaušanai.

4. Kāda var būt likuma ietekme uz spēkā esošo tiesību normu sistēmu?

Tā kā likumprojektā ietverts minimālais regulējums, lai civilo savienību personas vispār varētu sākt izmantot, tad šo personu sociālās un ekonomiskās aizsardzības un atbalsta pasākumi, piemēram, nodokļu atvieglojumi, kā arī attiecībā uz dzīvojamo telpu īri, atvieglojumi valsts amatpersonām, tāpat arī jautājumi attiecībā uz interešu konflikta novēršanu amatpersonu darbībā u.c. joprojām paliek neatrisināti. Tas nozīmē, ka pēc likumprojekta pieņemšanas būs jāturpina darbs pie būtiskām izmaiņām tiesību sistēmā faktiski visās nozarēs un pēc šī likuma pieņemšanas katrai nozares ministrijai būs nepieciešams pārskatīt savus tiesību aktus un izvērtēt nepieciešamību veikt grozījumus, lai sniegtu sociālo un ekonomisko aizsardzību pāriem, kas noslēgs civilo savienību.

5. Kādām Latvijas starptautiskajām saistībām atbilst likumprojekts?

Likumprojekts šo jomu neskar.

6. Kādas konsultācijas notikušas, sagatavojot likumprojektu?

Notikušas konsultācijas Tieslietu ministrijas izveidotajā darba grupā Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2019-33-01 izpildīšanai, kā arī konsultācijas ar Latvijas Republikas Tiesībsarga, Ārlietu ministrijas, Labklājības ministrijas un Zvērinātu notāru padomes pārstāvjiem.

7. Kā tiks nodrošināta likuma izpilde?

Likuma izpilde tiks nodrošināta saskaņā ar likumā un normatīvajos aktos noteikto kārtību un jau ar esošo valsts institūciju palīdzību. Jaunu institūciju dibināšana nav nepieciešama.